

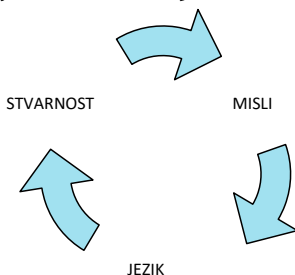
3.2. PROSTOR, PLODAN IZVOR METAFORIZACIJE

Jedan od najplodnijih izvora metaforizacije u jeziku proizlazi iz analogije prostor-vrijeme, to jest iz metafore VRIJEME JE PROSTOR. Otkrivamo sebe u prostoru iskustvom svojega tijela te stvari i bića u okolini. U prostoru se kognitivno i afektivno oblikujemo; otkrivamo odnose i međudnose koji nam omogućuju postupan prijelaz pomoću analogija od konkretnog označenog do apstraktnog označenog u kognitivnoj i afektivnoj stvarnosti nas samih kao pojedinaca, ali i članova društva. Nije stoga, iznenađujuće da je metafora VRIJEME JE PROSTOR tako plodno izvorišno područje u ljudskome jeziku. Evo nekoliko primjera:

(25) Engleski: *We entered the new century.* Hrvatski: *Ušli smo u novo stoljeće;* Francuski: *On est entré dans un nouveau siècle.* Pozadinska metafora: STOLJEĆE JE POSUDA, tj. VRIJEME JE POSUDA.

(26) Engleski: *We've seen each other twice in the space of a year.* Hrvatski: *Viđeli smo se dvaput u razmaku od šest mjeseci.* Francuski: *On s'est vu deux fois en l'espace d'un an.* Pozadinska metafora: TOČKE U VREMENU SU TOČKE U PROSTORU.

Ljudska bića razmišljaju u prostornim kategorijama. Ne radi se o isključivoj, ali ipak jednoj od najbitnijih karakteristika ljudskog spoznavanja i izražavanja govornim jezikom (Levinson, 1996). Iskustvo i raščlanjivanje prostora ovise o kulturi i jeziku, s manjim ili većim razlikama u kognitivnim stilovima među različitim kulturama (zapadnjačka, istočnjačka, kultura australskih Aboridžina ili američkih Indijanaca i t. d.). Otkrivanje i raščlanjivanje okolne pojavne stvarnosti i iskustvo našeg postojanja u njoj postupno nas vode do konceptualnog i simboličkog raščlanjivanja naše unutarnje kognitivne i afektivne stvarnosti. Rezultat tih procesa ono je što Petar Guberina naziva *vanjskim pojavnim likom u jeziku* (usp. 3.1.). On tvrdi da jezik kao izraz ima pojavni lik te da misao kao misleni izraz također ima pojavni lik. Dakle, kad govorimo o pojavnom liku jezičnog izraza, mislimo i na pojavni lik misli, kognitivno djelovanje i obrnuto (Guberina 1952: 152). Stvarnost, misli i govorni jezik usko su povezani:

Schema 1. Odnos između stvarnosti, misli i govornog jezika

Tako jezik u uporabi izražava određenu objektivnu stvarnost ili određenu kognitivnu stvarnost.¹⁰¹ Zbog njihove međusobne povezanosti, jezik u govoru dobiva stvaran, vanjski pojavni oblik koji je prisutan na sintaktičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj razini jezičnog izraza.

Kako bi opisao strukturu rečenice, Tesnière (1933: 267), koji se u svojem istraživanju usredotočio na sintaksu, koristi metaforu REČENICA JE SUNČEV SUSTAV:

Rečenica se predstavlja kao sunčev sustav. U središtu je glagol koji upravlja cijelim organizmom, poput sunca koje je u središtu sunčeva sustava. Na periferiji su brojni gramatički elementi, koji su jedni podređeni drugima, a svi su zajedno podređeni središnjem glagolu prema hijerarhiji s više razina, baš kao što planeti gravitiraju oko sunca i sateliti oko planeta.¹⁰²

U svojem semantičkom proučavanju jezičnog sustava, Pottier (1992: 72) zaključuje da je gramatika općeniti izraz ljudskoga prostornog iskustva:

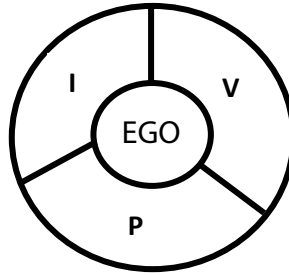
Gramatika je tek uopćavajući izraz ljudskog iskustva. Čovjek živi zaklo-njen, u nastambi. Vani je ili unutra, ulazi ili odande izlazi ili pak ondje ostaje. Cijeli sustav lokalizacije je pritom na snazi. U ljudskome se umu stvara ono što se u svijetu ne vidi i donosi se prosudba o onome što jest.¹⁰³

Prema Pottieru (1992: 73-74), postoje univerzalni pojmovi ili noemi, na određenom stupnju apstrakcije, zajednički svim jezicima, jer proizlaze iz zajedničkog univerzuma oblika (*un univers de formes commun*). Oko Ega u središtu kruga, Pottier razlikuje tri polja primjene (*champs d'application*) koja su u svakome jeziku organizirana prema različitim odnosnim i međuodnosnim prostiranjima: *Prostorno* (blizina, unutrašnjost, udaljenost), *Vremensko* (prije, nakon), *Idejno* (uzrok, posljedica). To je ilustrirano na sljedećoj shemi 2 te oprimjereno u Tablici 4 nakon nje :

¹⁰¹ Stanje, proces, ili djelovanje također su dio stvarnosti.

¹⁰² U originalu: *Une phrase se présente comme un système solaire. Au centre, un verbe qui commande tout l'organisme, de même que le soleil est au centre du système solaire. A la périphérie la foule des éléments grammaticaux, qui sont subordonnés les uns aux autres, et en dernier essor au centre verbal, selon une hiérarchie à plusieurs étages, tout comme les planètes gravitent autour du soleil et les satellites autour des planètes.*

¹⁰³ U originalu: *La grammaire n'est qu'une expression généralisante de l'expérience humaine. L'homme vit à l'abri, dans une habitation. Il est dedans ou dehors, il y entre ou il en sort, ou bien il y reste. Tout le système de localisation est ici en puissance ... Il crée dans son esprit ce qu'il ne voit pas dans le monde et porte un jugement sur ce qui est.*

Shema 2

Tablica 4
Polja primjene prema Pottieru (1992)

Engleski	<i>in the house</i>	<i>in the morning</i>	<i>in trouble</i>
Hrvatski	<i>u kući</i>	<i>ujutro</i>	<i>u neprilici</i>
Francuski	<i>dans la maison</i>	<i>dans la matinée</i>	<i>dans l'embarras</i>

(27) Primjeri polja primjene

U gornjim je primjerima, u sva tri jezika, noem unutrašnjosti prijedloga *U* (eng. *IN*, fr. *DANS*) primijenjen ne samo u *prostornom* polju primjene, već i u *vremenskom* i *idejnom* polju. Sama činjenica da se prijedlog *U* koristi i u vremenskom i u idejnom polju primjene otkriva metaforizaciju vremenskog perioda (jutro) i ideje nepravilnosti kao nečega što se mentalno pretvara u predmete/posude iz prostorne stvarnosti. Oni tako poprimaju obilježja volumena i oblika te se omogućava prenošenje vokabulara iz *prostornog* u *vremensko* i *idejno* polje primjene.

Univerzalni pojmovi ili noemi, zajednički svim jezicima, proistječu iz svijeta zajedničkih oblika no rezultiraju različitim topologijama odnosa i suodnosa svojstvenima svakome pojedinom jeziku. Npr. prijedlog *DANS* na francuskome i prijedlog *U* na hrvatskome jeziku izražavaju noem unutrašnjosti. Na francuskome jeziku *On se trouve dans la rue* (u doslovnome prijevodu: *Nalazimo se u ulici.) a na hrvatskome jeziku *Nalazimo se na ulici* (u doslovnome prijevodu: *On se trouve sur la rue.). U francuskome jeziku izbor prijedloga se u tom slučaju temelji na slici: *ULICA JE SPREMNIK*, a na hrvatskome jeziku: *ULICA JE RAVNA PLOHA*. Stoga učenik stranog jezika nailazi na velike poteškoće pri ovladavanju uporabom prijedloga u jeziku cilju. Sva-ki jezik dijeli prostor na svoj način i nudi svoju topologiju prostornog polja za strukturaciju vremena i apstraktnih pojmova.

Na taj nas način iskustvo materijalne stvarnosti s kulturnog i jezičnog motrišta ujedno i ujedinjuje i razdvaja. Budući da je korištenje prostora prvotno i najlakše zamislivo, prostorno polje predstavlja plodno izvoriste me-

taforizacije na svim razinama jezika. Primjerice možemo se naći i u *kući* i u *neprilici*. Na hrvatskome jeziku nalazimo se u *ponedjeljak* što nije dopustivo u francuskome jeziku (**dans le lundi*), ali i na francuskome i na hrvatskome jeziku možemo se naći *ujutro* (francuski: *dans la matinée*).

U sljedećim primjerima iz francuskoga jezika uočava se prijenos prostorne topologije na strukturiranje temporalnog i pojmovnog sadržajnog područja:

TEMPORALNOST

(28) Je **vais** dormir/**Idem** spavati. Je suis **sur le point de** dormir/**Na rubu** sam sna. Je finis **dans** 5 minutes/Završavam za 5 minuta.

(29) D'aussi **loin** que je m'en souviens, je l'ai toujours haï./Od kad je se sjećam, mrzim je.

(30) On s'est vu deux fois **en l'espace d'**un an./Vidjeli smo se dva puta **u razmaku od** jedne godine.

(31) Nous verrons bien des choses d'**ici** à ce moment-**là**./ Shvatit ćemo mnoge stvari od sada do toga trenutka.

(32) On est **entré dans** un nouveau millénaire/**Ušli** smo **u** novo tisućljeće.

POJMOVNOST

(33) Il est **loin de** penser comme moi./On je **daleko od** razmišljanja poput mojeg.

(34) On est **dans** une **profonde** crise économique./**U dubokoj** smo gospodarskoj krizi.

(35) **Par dessus**-tout, j'apprécie la sincérité./**Iznad** svega cijenim iskrenost.

(36) Notre condition est **au-dessous** de la leur./Naš položaj je **ispod** njihovog.

(37) Elle avait des bras chargés de divers paquets **au point** qu'elle ne put relever sa robe./Imala je ruke natovarene različitim paketima, tako da nije mogla podići svoju haljinu.

(38) Il ne songe qu'à ses désirs **au lieu** qu'il devrait veiller à ses affaires./On misli samo na svoje želje, **umjesto** da pazi na svoje poslove.

(39) Au cas **où** une complication se produirait, faites moi venir./**Ukoliko** se dogodi neka komplikacija, pozovite me.

Osim prostornosti, životna svakodnevnica i naše iskustvo materijalne stvarnosti predstavljaju također važno izvorište metaforizacije, naročito iskorišteno u figurativnoj uporabi glagola, ali i frazemima i uzrečicama.

Riječ *vrijeme* često se kroz metaforizaciju tretira poput predmeta ili pak živoga bića koje posjeduje mogućnost postojanja u prostornoj dimenziji. Sljedeća tablica primjerima prikazuje metaforizaciju pojma vremena u engleskom, hrvatskom i francuskome jeziku:

Tablica 5

Engleski	Hrvatski	Francuski
<i>Time flies.</i> Pozadinska metafora: VRIJEME JE PTICA.	<i>Vrijeme leti.</i> Ista metafora.	<i>Le temps s'envole.</i> Ista metafora.
<i>Time passes.</i> Pozadinska metafora: VRIJEME JE ŽIVO BIĆE.	<i>Vrijeme prolazi.</i> Ista metafora.	<i>Le temps passe.</i> Ista metafora.
<i>Time's running out.</i> (doslovno *Vrijeme istrčava.) Pozadinska metafora: VRIJEME JE PIJESAK U PJEŠČANOM SATU. ¹⁰⁴	<i>Vrijeme istječe.</i> (doslovno *Time's flowing out ¹⁰⁵) Pozadinska metafora: VRIJEME JE TEKUĆINA.	<i>Le temps s'écoule.</i> Pozadinska metafora: VRIJEME JE TEKUĆINA.

(40) Metaforizacija vremena u engleskom, hrvatskom i francuskome jeziku.

3.2.1. KULTURNE I JEZIČNE OSOBITOSTI RAŠČLANJIVANJA PROSTORA

Iskustvo prostorne stvarnosti duboko je ukorijenjeno u ljudsku misao, kao i u izraz govornoga jezika. Unatoč ovom obilježju, karakterističnom za sve jezike, svaki jezik prostorno iskustvo organizira na svoj način, što se naročito primjećuje pri korištenju prijedloga. Tako se primjerice prijedlog *NA* (engleski *ON*, noem površine) u engleskome jeziku često koristi u kontekstima gdje hrvatski preferira prijedlog *U* (engleski *IN*, noem unutrašnjosti). Korištenje prijedloga ovisi o prostornim obilježjima povezanim unutar određenoga jezičnog sustava s određenim glagolom ili drugom riječju ili izrazom iz prostornog, vremenskog ili idejnog polja primjene. Primjerice:

(41) Hrvatski: *Doći ću u ponedjeljak* (noem unutrašnjosti), doslovno na engleskom: **I'll come in Monday*.

¹⁰⁴ Ova metafora počiva na još jednoj: PIJESAK JE ŽIVO BIĆE U POSUDI.

¹⁰⁵ Doslovan prijevod rečenice s hrvatskog, neprihvatljiv na engleskom.

Engleski: *I'll come on Monday* (noem površine), doslovno na hrvatskom: **Doći ću na ponedjeljak*.

I u engleskom i u hrvatskome jeziku vremenski period *ponedjeljak* povezan je s prostornom dimenzijom, no u engleskome je povezan s pojmom *površine* (prijedlog NA), dok je u hrvatskom povezan s noemom unutrašnjosti (prijedlog U). Na engleskome jeziku pozadinska metafora *ponedjeljak* je ravna površina, a u hrvatskome je *ponedjeljak* posuda. S druge strane, u francuskome u ovom slučaju nema pozadinske metafore: *Je viendrais lundi* (eng. **I'll come Monday*, hrv. **Doći ću ponedjeljak*).

Primjer *on Monday / u ponedjeljak* jasno pokazuje da ni činjenica da se hrvatski prijedlog U ekvivalentan engleskome IN semantički odnosi na unutrašnjost, a prijedlog NA (engleski ON) na površinu, ni činjenica da, za razliku od francuskog (*Je viendrais lundi*), i engleski i hrvatski povezuju prostornu dimenziju s vremenskim periodom i uvode ga pomoću prijedloga, ne jamče da iste pojmove iz prostorne, vremenske ili idejne domene prostorno predstavljaju jednaki prijedlozi u oba jezika. Svaki jezik ima svoj poseban način na koji obrađuje prostornost, organizira je i prenosi u vremensko i idejno polje primjene.

Raščlanjivanje prostora karakteristično za pojedini jezik također možemo promotriti između jezika iz iste jezične obitelji, kao što su, primjerice, hrvatski i slovenski:

(42) Hrvatski: *Skrenite ulijevo u jednosmjernu ulicu.* (doslovno *Turn left into the one-way street*)

Engleski: *Turn left into the one-way street.*

Slovenski: *Zavijte levo na enosmerno ulico.* (doslovno *Turn left onto the one-way street*)

U ovom se kontekstu u hrvatskom ulica smatra posudom koja ima unutrašnjost, dok se u slovenskom ulica smatra ravnom površinom. Kao posljedica toga, koriste se različiti prijedlozi: prijedlog U na hrvatskom i NA na slovenskome jeziku.

Tko god uči strani jezik zna koliko je teško savladati uporabu prijedloga i prijedložnih izraza u ciljnom jeziku zbog raščlanjivanja prostora specifičnog za određeni jezik, većinom na temelju metaforizacija pojmova iz vremenskog i idejnog područja primjene. Evo još jednog primjera različitih prijedloga koji se koriste u istome izrazu u engleskom, hrvatskom i francuskom:

Tablica 6

Engleski: <i>From time to time</i>	Hrvatski: <i>S vremena na vrijeme</i>	Francuski: <i>De temps en temps</i>
Hrvatski: <i>*Od vremena do vremena</i>	Engleski: <i>*From/Off time onto time</i>	Hrvatski: <i>*Od vremena u vrijeme</i>
Francuski: <i>*Du temps au temps</i>	Francuski: <i>*De temps sur le temps</i>	Engleski: <i>*From time into time</i>

(43) Različiti prijedlozi koji se koriste u istome izrazu *S vremena na vrijeme* u engleskom, hrvatskom i francuskome jeziku.

Isti pojmovi mogu u različitim jezicima biti predstavljeni različitim prijedlozima zbog mnogobrojnih aspekata razmatranja istog prostornog fenomena. Tako jedan jezik može u obzir uzeti mogućnost zanemarenu u drugom jeziku i obrnuto:

(44) Hrvatski: *Netko je na ulici.* (noem površine), doslovno: *Somebody is on the street*

Engleski: *There's somebody in the street.* (noem unutrašnjosti)

Francuski: *Il y a quelqu'un dans la rue.* (noem unutrašnjosti), doslovno: **Netko je u ulici.*

(45) Engleski: *He's walking down the street.* (noem smjera)

Hrvatski: *Šeta niz ulicu* (noem smjera), ili *Šeta po ulici* (noem kretanja/radnje na površini, doslovno: **He's walking upon the street*).

Francuski *Il se promène dans la rue.* (noem unutrašnjosti, doslovno: **Šeta se u ulici.*)

Nadalje, prostorni izrazi, kao i izrazi kretanja ne koriste se samo u opisu vremena, već i u opisu stanja. U sljedećim primjerima pozadinska je metafora STANJA SU POSUDE:

(46) Hrvatski: *U dubokoj smo ekonomskoj krizi.*

Engleski: *We are in a deep economic crisis.*

Francuski: *On est dans une profonde crise économique/en pleine crise économique.*

(47) Hrvatski: *Hodao je u snu.*

Engleski: *He was walking in his sleep.*

Francuski: *Il a marché en dormant/dans le sommeil somnambulique.*